

SOVIET ETHNIC NATIONALISTIC POLICY IN SAMTSKHE-JAVAKHETI REGION
1940-60

(ACCORDING TO ARCHIVES)

საბჭოთა ხელისუფლების ეთნონაციონალური პოლიტიკა სამცხე-ჯავახეთში
XX ს. 40-60 იანი წლები
(საარქივო მასალების მიხედვით)

IRMA ABESADZE

Samtskhe-Javakheti State University
Doctoral student of the Doctoral program of History of Georgia,
113 Rustaveli str. 0800, Akhaltsikhe, Georgia
+995591411265, irmaabesadze@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-4384-6075>

Abstract

Ethnic policy of Soviet Union had one main goal: to consolidate different ethnicities and form new and better soviet people (Homo Sovieticus). Local government had to very carefully navigate this policy, in order to not cause grievances from local population as well as appease the ruling party.

The following paper tries to gain deeper understanding of Soviet ethnic nationalistic policies in Samtskhe-Javakheti region during 1940-60s. After the displacement of Muslim citizens in 1944, Armenian population became the majority. Local government started heavily favoring Armenian population which often came at the cost of Georgian interests.

Materials, collected from local archive, as well as transcripts of local Soviet union party meetings, shows how much more privileged one ethnicity became over others. Paper also analyzes the reasons of native Georgian population leaving the region and the dangers the Georgian language faced.

Main finding of the paper is that ethnic policies of soviet union heavily affected native Georgian population causing its decline in the region. Above mentioned policies, ironically slowed down integration process toward homo sovieticus and led to confrontations between different ethnicities which still is prevalent to this day albeit on a lower scale.

key words: Samtskhe-Javakheti; National Policy; Ethnic groups; Language Policy.

ირმა აბესაძე

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს ისტორიის სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტი,
ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. 113, 0800, საქართველო,
+995591411265, irmaabesadze@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0006-4384-6075>

აბსტრაქტი. საბჭოთა ხელისუფლების ეროვნული პოლიტიკის მთავარი პრინციპი ე.წ. ინტერნაციონალიზმსა და ახალი „საბჭოთა ადამიანის“ („homo sovetikus“) შექმნას ეფუძნებოდა. რესპუბლიკურ და რეგიონულ დონეზე ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები ცდილობდნენ რთული ეთნონაციონალური პოლიტიკა ისე გაეტარებინათ, რომ ბრალი არ დაედოთ ნაციონალიზმში.

კვლევის მიზანია, წარმოადგინოს XX ს.-ის 40-60-იან წლებში სამცხე-ჯავახეთში საბჭოთა ხელისუფლების ეროვნული პოლიტიკის ძირითადი ასპექტები. როგორც ცნობილია, 1944 წ. მაჰმადიანი მოსახლეობის გასახლების შემდეგ, რეგიონში სომხური ეთნიკური ელემენტი უმრავლესობაში აღმოჩნდა. ამავე დროს ადგილობრივი ხელისუფლება ატარებდა მიზანმიმართულ შერჩევით პოლიტიკას, რაც აზიანებდა მკვიდრი ქართული მოსახლეობის ინტერესებს.

სტატიაში წარმოდგენილია საარქივო მასალები, კერძოდ, ახალციხისა და ახალქალაქის პარტიული ბიუროს სხდომის ოქმები; ნაჩვენებია, ეთნიკური უმცირესობების პრივილეგირებული მდგომარეობა; ასევე გაანალიზებულია ქართული მოსახლეობის მიერ რეგიონის დატოვების მიზეზები; განხილულია ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის მდგომარეობის საკითხი;

სტატიაში წარმოდგენილი ფაქტებისა და მასალების ანალიზის საფუძველზე გაკეთებულია დასკვნა, რომ რეგიონში ქართული მოსახლეობის უფლებები მკვეთრად იზღუდებოდა, რაც ხელს უწყობდა მათი რაოდენობის კიდევ უფრო შემცირებას; ადგილობრივი ხელისუფლების შერჩევითი ეთნონაციონალური პოლიტიკა აფერხებდა ინტეგრაციის პროცესს, იწვევდა ეროვნებებს შორის დამაბულობასა და ზრდიდა კონფლიქტის წარმოქმნის რისკებს.

სამიეზო სიტყვები: სამცხე-ჯავახეთი; ეროვნული პოლიტიკა; ეთნიკური ჯგუფები; ენობრივი პოლიტიკა.

შესავალი. საბჭოთა კავშირში ეროვნულ პოლიტიკას საფუძველად დაედო მოსაზრება, რომ ნაციონალიზმი მხოლოდ კაპიტალისტური სისტემისთვის დამახასიათებელი სენია. კომუნისტები ცდილობდნენ, მულტინაციონალური ევრაზიული სივრცე ექციათ ერთიან საბჭოთა სივრცედ, სადაც მოხდებოდა ეროვნებათა სრული ინტეგრირება, ცალკეული ტრადიციული ეროვნული იდენტობების ნაცვლად შეიქმნებოდა ახალი იდენტობა - ე.წ. „საბჭოთა ადამიანი“.

ეროვნული პოლიტიკის საერთო ჭრილში უნდა იქნას განხილული კომუნისტური ხელისუფლების დროს განხორციელებული შიდა მიგრაციული პროცესები, რომელიც გამოწვეული იყო სხვადასხვა მიზეზით. ძირითადად, მოსახლეობის ჩასახლება ხდებოდა

მცირემიწიანი რაიონებიდან თავისუფალ მიწებზე, რათა ხელი შეეწყოს სოფლის მეურნეობის განვითარებისთვის; ზოგიერთ შემთხვევაში შიდა მიგრაცია უკავშირდებოდა სტიქიურ უბედურებებს. მუდმივად მიმდინარეობდა სოფლიდან ქალაქში ან მთიანი სოფლებიდან ბარის რაიონებში მოსახლეობის საცხოვრებლად გადასვლის ბუნებრივი პროცესი. მაგრამ, უმეტეს შემთხვევაში, საქმე გვაქვს ეროვნული ნიშნით მოსახლეობის გადარჩევისა და მიგრაციული პროცესებისთვის ხელოვნურად ხელშეწყობის ფაქტებთან. სწორედ ამგვარმა მიზანმიმართულმა პოლიტიკამ ჩაუყარა საფუძველი პოსტსაბჭოთა პერიოდში განვითარებულ რეგიონულ ეთნოკონფლიქტებს. ხელოვნურად შექმნილი წონასწორობა დაირღვა, როგორც კი საბჭოთა კავშირი დაიშალა.

საკავშირო და ადგილობრივი ხელისუფლების ეროვნული პოლიტიკის ერთ-ერთ შედეგს წარმოადგენდა ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფების ჩაკეტვა-იზოლაცია, რაც იწვევდა ურთიერთობის დაძაბვას ეთნო-რელიგიურ უმცირესობასა და ეთნიკურ უმრავლესობას შორის. მსგავსი სიტუაცია შეიქმნა სამცხე-ჯავახეთში, სადაც კომპაქტურად დასახლებული ეთნიკური ჯგუფები ფაქტურად ეწეოდნენ დახურულ იზოლაციონისტურ ცხოვრებას, რაც გავლენას ახდენდა ერებს შორის ურთიერთობებზე, იწვევდა დაძაბულობასა და კონფლიქტებს.

წინამდებარე სტატიაში წარმოდგენილი კვლევა ეხება XX ს.-ის 40-60-იან წლებში სამცხე-ჯავახეთში საბჭოთა ხელისუფლების ეროვნული პოლიტიკის ძირითად ასპექტებს. ჩვენს მიზანს წარმოადგენდა, შეგვესწავლა, რა გავლენას ახდენდა მსგავსი მიდგომები რეგიონში ეროვნებათაშორის ურთიერთობებზე. ანალიზი და ძირითადი დასკვნები გაკეთებულია საარქივო მასალებზე დაყრდნობით.

მეთოდი. სტატია ეფუძნება სამეცნიერო კვლევის სხვადასხვა მეთოდს. აღწერილობითი მეთოდი გამოყენებულია არქივებში დაცული მასალების გადმოსაცემად; გამოვიყენეთ აბსტრაქციის პრაქტიკული კვლევის მეთოდები. კერძოდ, ინდუქციის მეთოდმა საშუალება მოგვცა, განზოგადებული სახე მიგვეცა კონკრეტული ფაქტებისთვის, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში, პირიქით, დედუქციის გზით შევეცადეთ, საბჭოთა პერიოდის ეროვნული რეგიონალური პოლიტიკის დახასიათება დაგვეყვანა კონკრეტულ ფაქტებამდე. რაოდენობრივი ანალიზის მეთოდის გამოყენებით დაზუსტდა სტატიაში მოყვანილი სტატისტიკური მონაცემები და ზოგიერთი რაოდენობრივი მაჩვენებელი. ასევე გამოყენებულია შედარებით-ისტორიული მეთოდი, ხოლო მიზეზ-შედეგობრივი ანალიზის მეშვეობით ჩამოყალიბდა კვლევის შედეგები და დასკვნები.

შედეგები. საარქივო მასალების კვლევამ აჩვენა, რომ XX ს.-ის 40-60-იან წლებში სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ეროვნული პოლიტიკა ხშირად სცდებოდა ეთნიკური უმცირესობების უფლებების დაცვის ფარგლებს და პირიქით, ეთნიკური უმრავლესობის, ანუ ქართველი მოსახლეობის ინტერესებს ლახავდა. ეროვნულ უმცირესობებს მინიჭებული ჰქონდათ პრივილეგირებული მდგომარეობა, რასაც ისინი იყენებდნენ საკუთარი პროფესიული, პარტიული თუ მატერიალური კეთილდღეობის განმტკიცებისთვის. განსაკუთრებით რთული იყო ვითარება ჯავახეთში, სადაც ადგილობრივი ხელისუფლების უუნარო და ზოგჯერ მიზანმიმართული პოლიტიკა იწვევდა ქართული, ისედაც მცირერიცხოვანი სოფლების დაცლას.

მძიმე სიტუაცია იყო ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის გამოყენების კუთხითაც. ამ პერიოდში რუსული იქცა საქმისწარმოებისა და კომუნიკაციის ძირითად ენად, ხოლო მისი

ცოდნა კარიერული წინსვლის მთავარ ფაქტორად. ამავე მიზანს ემსახურებოდა სომხური და ზოგჯერ ქართული გვარების რუსული დაბოლოებით ჩანაცვლება.

ვფიქრობთ, მსგავსი პოლიტიკა ხელს უწყობდა ეთნიკური ჯგუფების ჩაკეტვასა და პარალელური საზოგადოებების შექმნას; ამძაფრებდა ეროვნებათა შორის ურთიერთობებს; რთულ სასაზღვრო რეგიონში ქმნიდა დაძაბულობას და საფუძველს ეთნოკონფლიქტის განვითარებისთვის.

დისკუსია. საბჭოთა ხელისუფლების რეგიონული ეროვნული პოლიტიკა სამცხე-ჯავახეთში ითვალისწინებდა ეროვნული უმცირესობებისთვის ე.წ. „კულტურული ავტონომიის“ მინიჭებას. კერძოდ, სომხურ, ბერძნულ, ებრაულ მოსახლეობას, ასევე რუს სექტანტებს კომპაქტური დასახლების გამო ჰქონდათ უფლება, ეზრუნათ საკუთარი კულტურის, ენისა და თვითმყოფადობის შენარჩუნებაზე.

მეორეს მხრივ, ახალციხისა და ახალქალაქის პარტიული არქივის მასალებიდან კარგად ჩანს, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება გაცილებით მეტ უფლებებს ანიჭებდა კომპაქტურად ჩასახლებულ ეთნიკურ უმცირესობებს, განსაკუთრებით სომხურ მოსახლეობას, ვიდრე ამას „კულტურული ავტონომია“ გულისხმობდა. მკვეთრად გამოხატული პრივილეგირებული მდგომარეობა იწვევდა ეროვნული გრძნობების გაღვივებას და ურთიერთობის დაძაბვას ეთნოსებს შორის. შედეგად რეგიონში მკვიდრი ქართული მოსახლეობის რაოდენობა კიდევ უფრო მცირდებოდა.

გასათვალისწინებელია ის ფაქტორიც, რომ სამცხე-ჯავახეთის რეგიონი ესაზღვრებოდა სომეხი ეთნოსის ისტორიულ სამშობლოს - სომხეთს, რომელთანაც მას უფრო ძლიერი კულტურული კავშირი ჩამოუყალიბდა, ვიდრე საქართველოს სხვა კუთხეებთან. ეს განაპირობა სამცხე-ჯავახეთის „იზოლირებულმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ, მისმა ეთნიკურმა სურათმა, იქ არსებულმა რუსულმა სამხედრო ბაზამ და დიდი ხნის განმავლობაში დანარჩენ საქართველოსთან დამაკავშირებელი ინფრასტრუქტურის სიმწირემ“ (მეტრეველი, 2013, გვ. 3). საბოლოოდ, „სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრები სომეხები ჯერ იდენტიფიცირებას ახდენდნენ ადგილთან - ჯავახეთთან, მერე სომხეთთან და მხოლოდ ამის შემდეგ აღიქვამდნენ თავს საქართველოს მოქალაქეებად“ (კაციტაძე, 2014, გვ. 97).

საბჭოთა ხელისუფლების ეროვნული პოლიტიკა კიდევ უფრო მახინჯ ფორმებს იძენდა რეგიონებში ადგილობრივი ხელისუფლების უუნარობის გამო. რაიონული პარტიული და ადმინისტრაციული ორგანოები, როგორც წესი, „თვალს ხუჭავდნენ“ ქართველთა შევიწროებისა და არაქართული მოსახლეობის მიერ მიწების მიტაცებისა და დაკანონების ფაქტებზე.

რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების ყველა მნიშვნელოვანი საკითხის განხილვა და გადაწყვეტა ხდებოდა პარტიული ორგანოების შეკრებებზე; ამიტომ, პირველ რიგში, შევისწავლეთ განსახილველი პერიოდის ახალციხისა და ახალქალაქის რაიონული კომიტეტების ბიუროს სხდომის მასალები, რათა დაგვეჩვენა ადგილობრივი ხელისუფლების როლი და გავლენა მიმდინარე პროცესებზე.

უმთავრესი თემა, რაც ახალციხისა და ახალქალაქის რაიონული კომიტეტების ბიუროს სხდომებზე განიხილებოდა, იყო კომუნისტური პარტიის რიგებში ახალი წევრების მიღება. ახალქალაქის რაიონში პარტიაში იღებდნენ ძირითადად სომეხი ეროვნების მოქალაქეებს (იშვიათად, მაგრამ გვხვდებიან ქართველებიც). ახალციხის შემთხვევაშიც ბევრად სჭარბობდნენ სომეხები. თვალშისაცემია მათი აქტიურობა ამ კუთხით. საინტერესოა, რომ

პარტიის რიგებში გაწევრიანების მსურველი გვხვდება ყველა სოციალური ჯგუფიდან. მაგ., 1949 წლის 25.11. ბიუროს სხდომაზე პარტიის რიგებში მიუღიათ:

ბაბილიანი სირანუშ - ეროვნებით სომეხი, # 1 ბალა-ზაგის გამგე

ადამიდი ვასილ - ბერძენი, საქონელმცოდნე

გალუსტიანი მელქონ - სომეხი, გლეხი (სოფ. აბათხევი)

არუთინიანი ოგანეს - სომეხი, ბრიგადირი

ხრიკაძე ვასილ - ქართველი, ციხის ზედამხედველი (შსსა, ოქმი #36, გვ. 147-149).

ახალციხის რაიკომის საორგანიზაციო საინსტრუქტორო განყოფილების გამგის მგალობლიშვილის მოხსენებაში, რომელიც მან გააკეთა პლენუმის სხდომაზე 1946 წლის 02.03., მოყვანილია პარტიაში მიღებულთა რაოდენობა და ეროვნული შემადგენლობა 1945 წლის 26.06.-დან 1946 წლის 2.03.-მდე. წევრად მიღებულ იქნა 74 კაცი, წევრობის კანდიდატად 45 კაცი, სულ 119. მათგან ეროვნების მიხედვით:

ქართველი - 43

სომეხი - 54

რუსი - 7

სხვა - 8 (შსსა, საქმე 221, გვ. 29).

საკმაოდ ხშირია ახალციხეში სომეხი ეროვნების მოქალაქეების მიღება პარტიის რიგებში 50-იან წლებშიც. ამ ტენდენციის შესუსტება იგრძნობა 60-იანი წლებიდან. იკლებს სომეხთა აქტიურობა, სჭარბობენ ქართველები.

პარტიის წევრობა ქმნიდა ერთგვარ პოლიტიკურ იმუნიტეტს და იძლეოდა კარიერული წინსვლის გარანტიას. სწორედ ამით უნდა აიხსნას სომეხების „სწრაფვა“ პარტიაში გაწევრიანებისკენ. მათ ეკავათ მნიშვნელოვანი თანამდებობები, ხშირ შემთხვევაში ჰქონდათ სტაბილური შემოსავალი, ფლობდნენ სავაჭრო ობიექტებს, სახელოსნოებს, ეწეოდნენ კერძო მეწარმეობასაც, დამატებითი შემოსავლის მისაღებად დადიოდნენ სამუშაოდ ყაზახეთსა და საბჭოთა კავშირის სხვა რესპუბლიკებში. ერთი სიტყვით, სარგებლობდნენ ყველა უპირატესობით. 1946 წელს ადიგენის რაიკომის მდივანი რუხაძე საკავშირო კპ(ბ) ცკ მდივნის თოფურაძის სახელზე გაგზავნილ წერილში აღნიშნავს, რომ მას გაუჭირდა, გაეთავისუფლებინა თანამდებობიდან დამამზადებელი პუნქტების გამგეებად ახალციხიდან ჩამოსული უნაწიანეები, ოდაბაშიანეები და სხვ., რომლებიც არც გამოცდილებით გამოირჩეოდნენ და არც ხეხილის ბაღები ჰქონდათ (მათ ნაცვლად რუხაძეს დაუნიშნავს ადგილობრივები). განსაკუთრებული წინააღმდეგობა შეხვედრია რუხაძეს ვინმე აკოფა უნაწიანის თანამდებობიდან გათავისუფლებისას (როგორც ჩანს, ამ უკანასკნელს ჰყავდა გავლენიანი მფარველები), რომელმაც ცოლის შერთვის დროს მხოლოდ ქორწილისთვის დახარჯა 200 000 მანეთი; ინახავდა დიდი რაოდენობით პირუტყვს, ჰყავდა მოჯამაგირეები და ა.შ. ფაქტიურად კაპიტალისტივით ცხოვრობდა (შსსა, საქმე 175, გვ. 33).

სოფ აწყურის სასოფლო საბჭოს აღმასკომის თავჯდომარე ვ. ჯაყელი 1946 წლის 28.09. რაიკომის მე-6 პლენუმზე თავის სიტყვაში მიუთითებს საგულისხმო ფაქტზე. კერძოდ, აღნიშნავს, რომ მაღარომშენის სამმართველოში ვინმე არუცევი თვითნებურად ხსნიდა ყველას, ვინც მას სამართლიანად აკრიტიკებდა და მხარდაჭერას იღებდა რაიკომიდანაც. მან სამსახურიდან გაათავისუფლა საამშენებლო საამქროს უფროსი ინჟინერი კაპანაძე, რომელიც შესანიშნავი გამოგონების ავტორი იყო და შემდეგ ეს გამოგონება მისივე ხელმძღვანელობით დაინერგა მოსკოვის ერთ-ერთ ქარხანაში. არუცევს „კრუპნაია ველიჩინას“ უწოდებდა აგიტაცია-პროპაგანდის განყოფილების გამგე მესტვირიშვილი, რომელიც ხშირად იღებდა მისგან დიდ პრემიებს (შსსა, საქმე 221, გვ. 162).

პრივილეგიებულ მდგომარეობაში ყოფნას მიჩვეული სომეხი ეროვნების მოქალაქეები ხშირად ვეღარ ეგუებოდნენ თანამდებობის დაკარგვას და წერდნენ საჩივრებს. ადგილობრივი ხელისუფლება სრულ უუნარობას იჩანდა მსგავს სიტუაციებში. ხშირად იმის შიშით, რომ ნაციონალიზმში დასდებდნენ ბრალს, თვალს ხუჭავდნენ აშკარა თვითნებობაზე, ან უკიდურეს შემთხვევაში მიმართავდნენ საკითხის გადასაწყვეტად ცენტრალურ ხელისუფლებას. საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლება კი ეთნოდაპირისპირების დროს ეთნიკური უმცირესობის მხარეს იჭერდა, რადგან ეშინოდა, რომ მოსკოვი ქართულ შოვინიზმში დაადანაშაულებდა.

1956 წელს ბიუროს ერთ-ერთ სხდომაზე განიხილეს ერთ-ერთი მოქალაქის მურადოვას განცხადება, რომელიც საქართველოს ცკ-დან გადმოეგზავნა ახალციხის რაიკომს. მურადოვა უჩიოდა მთავარ ვეტექიმს დიდიმამიშვილს, ადანაშაულებდა მას დევნაში, ხოლო ადგილობრივ ხარისჩირაშვილებს თანამდებობების დაკავებაში ვეტსპეციალობის მიმართულებით. საკითხი ბიუროს სხდომაზე მურადოვას სასარგებლოდ გადაწყდა. ის მიიღეს პარტიაში სამსახურის მოძებნის პირობით, ხოლო დიდიმამიშვილს დაადეს პარტიული სასჯელი. გაათავისუფლეს და გადაიყვანეს სხვადასხვა თანამდებობებზე ხარისჩირაშვილი და მისი ნათესავები (შსსა, საქმე 27, გვ. 2-7).

1955 წელს ახალციხის რაიკომის ბიურომ განიხილა ვინმე მოსიკიანის საკითხი. (მოსიკიანი რამდენჯერმე არ გამოცხადდა ბიუროს სხდომაზე). იგი მუშაობდა წყალთბილის კოლმეურნეობის თავჯდომარედ და ამ თანამდებობაზე დაინიშნა ოთხჯერ ზედიზედ. შემდეგ გაუშვეს ჯაყისმანის დამხმარე მეურნეობის დირექტორად, მაგრამ უარი თქვა. გაიგო რა წყალთბილის თავჯდომარის შეცვლის შესახებ, მან განცხადება შეიტანა საქართველოს ცკ-ში და ითხოვდა თავჯდომარედ დანიშვნას. პარალელურად ის დარბინიანთან და ბაბაჯანიანთან ერთად ორგანიზებას უკეთებდა და ჯგუფებად აგზავნიდა რაიკომში თავის ახლობლებს თხოვნით, რომ თავჯდომარედ დაენიშნათ მოსიკიანი. ბიუროს დადგენილებაში, რომელიც ამ საკითხთან დაკავშირებით მიიღეს, წერია: „მიუხედავად იმისა, რომ მოსიკიანს განემარტა ის გარემოება, რომლის გამო არ შეიძლებოდა მისი თავჯდომარედ არჩევა, მან მოაწყო დებოში წინასწარ დაგეგმვით თავის მომხრეებთან ერთად და ჩამალა კოლმეურნეობის კრება თავჯდომარის ასარჩევად“ (შსსა, საქმე 16, გვ. 76).

უნდა აღინიშნოს, რომ ბიუროს სხდომებზე ხშირად განიხილებოდა კრიმინალური ფაქტები, რომლებიც ეხებოდა სახელმწიფო ქონების დატაცებას, მითვისებას, გაფლანგვას, ასევე ანტისაბჭოურ მოღვაწეობას, არაკომუნისტურ ქცევას და ა.შ. რისთვისაც აძლევდნენ გაფრთხილებას, საყვედურს, უკიდურეს შემთხვევაში რიცხავდნენ პარტიიდან და ათავისუფლებდნენ სამსახურიდან. ასეთ შემთხვევაში ნამდვილად არ ხდებოდა ეროვნული ნიშნით განსხვავება. ნათქვამის დასადასტურებლად მოვიყვანთ რამდენიმე ფაქტს:

1946 წელს ახალქალაქის რაიკომის ბიურომ განიხილა პარტიის წევრის მკრტიჩ აზნავურიანის საქმე, რომელიც სომხური პედაგოგიური სასწავლებლის დირექტორი გახლდათ. მას ბრალად დასდეს 1942 წ. ქ. ლენინაკანში ანტისაბჭოთა ორგანიზაციის წევრობა და პატიმრობა. ფაქტის დადასტურების გამო იგი ბიუროს სხდომაზე გარიცხეს პარტიიდან (შსსა, საქმე 129, გვ. 61).

პარტიიდან გარიცხეს ვინმე შოთა ტატალაშვილიც იმის გამო, რომ სამხედრო პირებთან ჩხუბის დროს, სადაც თვითონვე მიიღო მსუბუქი დაზიანება, უცენზურო სიტყვებით მოიხსენია „ბელადი“ და საბჭოთა მთავრობის ხელმძღვანელები (შსსა, საქმე 14, გვ. 35).

სასტიკი საყვედური გამოცხადდათ კომუნისტისთვის შეუფერებელი საქციელისთვის ვართანიანს, იოსებ მაკაროვს, მარკოსიანს, რომლებმაც მონაწილეობა მიიღეს 1949 წლის 28 აგვისტოს „საფარობის რელიგიურ დღესასწაულში“ (შსსა, საქმე 6, გვ. 5,154).

მსგავსი საკითხების, საჩივრების განხილვა და კრიტიკული პათოსი დამახასიათებელია 40-იანი და 50-იანი წლების ბიუროს სხდომებისთვის, როგორც ახალციხეში, ასევე ახალქალაქში. 60-იანი წლებიდან კი უკვე ნაკლებად განიხილება საჩივრები, ნაკლებია კრიტიკა კოლმეურნეობებისა და ორგანიზაციების საქმიანობის მიმართ, ასევე ნაკლებადაა წარმოდგენილი შემოწმების მასალები. ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ დარღვევები არ ხდება, შეინიშნება მხოლოდ „მცირე ნაკლოვანებები“. იშვიათად ხდება პარტიული სასჯელის დადება. მკვიდრდება „უძრაობის ხანისთვის“ დამახასიათებელი მართვის სტილი.

ცალკე საკითხად უნდა გამოიყოს მიწის დატაცებისა და მითვისების ფაქტები, რომელსაც, როგორც ჩანს, ხშირად ჰქონდა ადგილი. ბიუროს სხდომებზე უამრავი დადგენილებაა მიღებული, რომლითაც დამნაშავეები დაუყოვნებლივ უნდა გადასცემოდა სასამართლო პასუხისგებაში. მსგავსი საჩივრები გვხვდება როგორც სომეხი ეროვნების, ასევე ქართველი მოქალაქეების მიმართ.

1946 წლის 17 ოქტომბერს ახალქალაქის რაიკომის ბიურომ განიხილა სოფელ პტენაში მიწების უკანონოდ მითვისების საკითხი. კერძოდ, კოლმეურნეობის თავჯდომარე ადვამემ ერთ-ერთ კოლმეურნეს - მელიქიძეს წაართვა 0,26 ჰა და გააფართოვა საკუთარი მიწის ნაკვეთი. ასევე მოექცა 13 კოლმეურნეს და საერთო ჯამში მიითვისა 0,42 ჰა მიწის ფართობი. ადვამეს გამოეცხადა სასტიკი საყვედური და გათავისუფლდა თანამდებობიდან (შსსა, საქმე 129, გვ. 28).

1956 წელს სოფელ ზემო სხვილისში ადგილი ჰქონდა ინციდენტს. კოლმეურნეობის საერთო კრებაზე განიხილებოდა საკარმიდამო ნაკვეთების ფართობის შემცირების საკითხი, რის წინააღმდეგაც წასულა 16 ქართული ოჯახი (პაპიძეები). თითოეულ ოჯახს დაკავებული ჰქონდა 0,75 ჰა საკარმიდამო ნაკვეთი. მათ დატოვეს კრება, დაუპირისპირდნენ კოლმეურნეობის თავჯდომარე ათუნოვს, დაემუქრნენ მას სოფლიდან გაძევებით. საქმის მასალებში განსაკუთრებით ხაზგასმულია გ. პაპიძის საქციელი, რომელიც ადგილობრივ სომხებს მიმართავდა უხეშად და შეურაცხმყოფელი სიტყვებით. ასევე გაკრიტიკებულია რაიონული გაზეთი „წითელი დროშა“, რომელმაც არ მიაწოდა საკმარისი ინფორმაცია მოსახლეობას საკარმიდამო ნაკვეთის მაქსიმალური ნორმის შესახებ. როგორც ჩანს, იმის გამო, რომ სოფელში იყო შერეული მოსახლეობა (ქართულ-სომხური), ქართული მოსახლეობა განსაკუთრებით მტკივნეულად განიცდიდა მიწებთან დაკავშირებულ ყველა საკითხს. საბოლოო ჯამში, გ. პაპიძეს და სხვებს გამოეცხადათ საყვედური, ხოლო რაიონულ აღმასკომს დაევალა მოეწესრიგებინა საკარმიდამო ნაკვეთების ნორმის საკითხი (შსსა, საქმე 16, გვ. 89-90).

ახალქალაქის რაიკომის ბიუროს სხდომებზე ხშირად გვხვდება საკარმიდამო მიწების ჩამორთმევასთან დაკავშირებული განცხადებების განხილვა. მაგალითისთვის შეიძლება მოვიყვანოთ ხ. მაკარიანის საქმე, რომელმაც სხვა დანაშაულთან ერთად დამატებით მიიტაცა 0,16 ჰა საკარმიდამო მიწა (ნორმად განსაზღვრული იყო 0,35 ჰა). მას მიესაჯა 1 წელი მიტაცებული მიწის ჩამორთმევით (შსსა, საქმე 170, გვ. 245). განსაკუთრებით ბევრია მასწავლებლების საჩივრები აღნიშნულ საკითხზე. ერთ-ერთი სოფლის სკოლის მასწავლებელი კაზარიანი ჩივის, რომ მას ჩამოართვეს 0,10 ჰა მიწა და დაუტოვეს მხოლოდ 0,15 ჰა (მასწავლებლებისთვის განკუთვნილი იყო 0,25 ჰა). კაზარიანს მიუმართავს მოსკოვში ცენტრალური ხელისუფლებისთვის და ასევე საქართველოს კპ პირველი მდივნის მჭავანაძისთვისაც. მის განცხადებას ადევს რეზოლუცია - „დაუბრუნდეს“ (შსსა, საქმე 170, გვ.

8). იგივე პრობლემა აქვს სოფელ გოკიოს მასწავლებელს - ტაბატაძეს, რომელსაც ასევე ჩამოართვეს 0,10 ჰა მიწის ფართობი (შსსა, საქმე 170, გვ. 98).

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გატარებული ეროვნული პოლიტიკის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი იყო ენობრივი პოლიტიკა, რომელიც ერთიანი საბჭოთა იდენტობის შექმნის იდეას ემსახურებოდა. ახალი საბჭოთა ადამიანის სახელმწიფო ენად, რასაკვირველია, რუსული მოიაზრებოდა. რუსული ენა თანდათან იკავებდა გაბატონებულ მდგომარეობას. საქართველოში პირველ ეტაპზე, საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის განმტკიცების შემდეგ (XX ს-ის 30-40 -იანი წლებიდან) დამყარდა გარკვეული პარიტეტი რუსულ და ქართულ ენებს შორის. მაგ., საკავშირო დაქვემდებარების საწარმოებში საქმისწარმოება მიმდინარეობდა რუსულ ენაზე, ადგილობრივი მნიშვნელობის საწარმოებში კი - ქართულ ენაზე. აღსანიშნავია, რომ საწარმოთა მართვაში ცალკეულ ეროვნებათა წარმომადგენლების თანამონაწილეობაც იყო თანაბარი. არ ჩანს, რომ ქართველები საქართველოში ამ მხრივ რაიმე უპირატესობას ფლობდნენ. უფრო მეტიც, „გაბატონებული ინტერნაციონალური იდეოლოგიის გამო ხშირად ირღვეოდა მკვიდრი ეროვნების უფლებები, ხდებოდა ახალი ეთნიკური ჯგუფების გაძლიერება” (დაუშვილი, 2000, გვ. 123).

კიდევ უფრო პრივილეგირებული მდგომარეობა დაიკავა რუსულმა ენამ XX საუკუნის 50-60-იან წლებში. რუსულად საქმისწარმოების წარმართვა თითქმის სავალდებულო გახდა. ამ ფაქტს თავის სასარგებლოდ იყენებდნენ ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლები. ისინი თავს თვლიდნენ არა საქართველოს, არამედ პირველ რიგში, საბჭოთა იმპერიის მოქალაქეებად, ამიტომ „მათ წინაშე არ იდგა ქართული ენის შესწავლის საჭიროება. პირიქით, სწორედ რუსული ენის კარგი ფლობა აძლევდა მათ ქართველების უმრავლესობასთან უპირატესობას სამსახუროებრივი კარიერის გზაზე, რადგან როგორც ავღნიშნეთ, დაწესებულებების უმრავლესობაში საქმისწარმოება რუსულად მიმდინარეობდა” (ბლუაშვილი, 2011). სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში, სადაც ძირითად სასაუბრო ენას წარმოადგენდა ქართული და სომხური, აქტიურად დაიწყო რუსული ენის დანერგვა. რუსული თანდათან იქცა საქმისწარმოებისა და კომუნიკაციის ენად.

განსახილველ პერიოდში ახალციხის რაიკომის ბიუროს სხდომების, ასევე პლენუმის ოქმები წარმოებულია ძირითადად ქართულ ენაზე; განცხადებები, ორგანიზაციათა ხელმძღვანელების ანგარიშები გვხვდება რუსულადაც. ბიუროს შემადგენლობა ძირითადად ქართულია, რამდენიმე სომეხი ეროვნების წარმომადგენლის მონაწილეობით; რაიკომის მეორე ან მესამე მდივანიც, როგორც წესი, სომეხი ეროვნებისაა. რაც შეეხება მიმოწერას მინისტრთა საბჭოსთან და საქართველოს ხელმძღვანელ ორგანოებთან, ხშირად გამოყენებულია რუსული ენა. რუსულ ენაზე შედგენილი წერილი საქართველოს სსრ შს მინისტრის ჯანჯღავს სახელზე 1956 წელს, სადაც აღნიშნულია, რომ ვალეში მდებარე მადაროები გაფანტულია საკმაოდ დიდ ტერიტორიაზე, რომ აქ დასაქმებულია სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები სსრკ-ის სხვადასხვა ოლქიდან. ამიტომ ხშირია ხულიგნობის, ქურდობის, ამორალური საქციელის ფაქტები. ახალციხის რაიკომის პირველი მდივანი კ. კაპანაძე ითხოვს მილიციის გაძლიერებას დამატებითი უწყების შექმნით ქალაქ ვალეში 10 კაცის შემადგენლობით. (შსსა, საქმე 36, გვ. 9).

რაც შეეხება ახალქალაქის ბიუროს სხდომებს, ოქმები შედგენილია რუსულ ენაზე როგორც 40-იან და 50-იან წლებში, ასევე 60-იან წლებშიც. ბიუროს შემადგენლობა ძირითადად სომხურია ერთი ან ორი ქართველის მონაწილეობით; პირველი მდივანი ხშირად ქართველია. განცხადებებიც შედგენილია ძირითადად რუსულ და სომხურ ენებზე, იშვიათად გვხვდება ქართულ ენაზე დაწერილი საჩივრები.

ყურადღებას იქცევს ერთი საინტერესო დეტალიც. კერძოდ, ახალციხის რაიონის საარქივო მასალებში ხშირად გვხვდება სომხური გვარები რუსული დაბოლოებით (პარტიაში მისაღებ კანდიდატებს მითითებული აქვთ ეროვნება): აზგაროვი, სეროფოვი, ანანოვი, გრიგოროვი, მურადოვი, ვირაზოვი, რომაზანოვი, კარაკოზოვი, მამაროვი, ეკნოზოვი და ა. შ. იშვიათად, მაგრამ მსგავსი დაბოლოება აქვს ქართულ გვარებსაც: გოზალოვი, კალაიჯევი და სხვ. თუმცა მსგავსი რამ თითქმის არ გვხვდება ახალქალაქის საარქივო მასალებში. ვფიქრობთ, გვარების მსგავსი ფორმით ცვლილება რუსული ენის ცოდნასთან ერთად წარმოადგენდა მთავარ ფაქტორს პრივილეგირებული მდგომარეობის დასაკავებლად და იძლეოდა კარიერული წინსვლის გარანტიას.

სომხური მოსახლეობის ბუნებრივ მატებას სამცხე-ჯავახეთში ხელს უწყობდა შერეული ქორწინებებიც. თუ სომეხი ქართველ ქალს ირთავდა, ქალი აუცილებლად სომხდებოდა, ხოლო თუ სომეხი ქალი თხოვდებოდა ქართველზე, არამარტო ინარჩუნებდა თავის ეროვნებას, არამედ შვილებსაც სომხურ სარწმუნოებაზე ნათლავდა. თ. ფუტკარაძე აღნიშნავს, რომ „1956-1979 წლების ახალციხის მმართველის რაიონული განყოფილების მასალებში ვერც ერთი შემთხვევა ვერ დავადასტურეთ, რომ ქართველის მეუღლე - სომეხი ქალი ქართულ გვარზე დაწერილიყოს, ხოლო სომხის მეუღლე - ქართველი ქალი ქორწინების დოკუმენტებში ყოველთვის სომხად არის ჩაწერილი (ფუტკარაძე, 1998, გვ. 10). მსგავსი შერეული ქორწინებების რაოდენობრივი მაჩვენებლები მნიშვნელოვანი ინდიკატორია ეროვნებათაშორისი ურთიერთობების ბუნების დასადგენად. ვფიქრობთ, აღნიშნული საკითხი მოითხოვს დამატებით კვლევასა და თვისობრივ ანალიზს.

ახალქალაქის რაიონის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი, როგორც ეს სტატისტიკური მონაცემებიდან ჩანს, აღნიშნულ პერიოდში სომხურენოვანია. ეს დასტურდება საარქივო მასალებითაც. 1946 წელს ახალქალაქის რაიონული საბჭოს არჩევნებისთვის „სარჩევად“ წარმოდგენილი 60 კანდიდატიდან მხოლოდ 14 ქართველი, 7 რუსი ან უკრაინელია, ხოლო დანარჩენი - სომეხი (შსსა, საქმე 170, გვ. 47-48). არჩევნების მიზნით რაიონში შექმნილა 60 საარჩევნო უბანი, აქედან 5 საქალაქო, რომლის წევრების ეროვნული შემადგენლობა შერეულია - ქართულ-სომხურ-რუსული. რამდენიმე დახურული უბანია - 5 (სამხედრო და სასაზღვრო ნაწილები). დანარჩენი 50 სასოფლო საბჭოს საარჩევნო კომისიების შემადგენლობის შესწავლამ აჩვენა, რომ მხოლოდ ხუთი უბანი მასში შემავალი სოფლებით არის მთლიანად ქართულენოვანი. ესენია:

გოგაშენი (აქ შედიოდა აფნია და დანგალი), ჩუნჩხა (აერთიანებდა ჩუნჩხასა და პტენას), კოთელია, ოლავერდი და ქილდა.

რამდენიმე საარჩევნო უბანი შერეულია და მათი კომისიები დაკომპლექტებულია როგორც ქართველებით, ასევე სომხებით, ეს სოფლებია:

ხოსპიო (აქ შედიოდა აგრეთვე მარტინი და მურჯახეთი), ბარალეთი, ვარევანი, გოკიო. რაც შეეხება აზმანას, რომელიც ქართული სოფელი იყო, გაერთიანებულია ოკამის სასოფლო საბჭოში (შსსა, საქმე 129, გვ. 150-163).

ისედაც მცირე რაოდენობის ქართული სოფლების დაცლის ტენდენცია გაგრძელდა შემდგომ პერიოდშიც. 1985 წლისთვის ვ. ლორთქიფანიძის მონაცემებით, ჯავახეთში მხოლოდ ექვსიოდე ქართული სოფელი იყო შემორჩენილი (გოგაშენი, კოთელია, აზმანა, აფნია, ხოსპიო, გოკიო) და მათი მდგომარეობაც არ იყო სახარბიელო, რადგან დაცლილი ჩანს 150-300 კომლიანი დიდი სოფლებიც კი (დანართი 1) (ლორთქიფანიძე, 1998, გვ. 168).

ქართული სოფლების დაცლას ხელს უწყობდა საბჭოთა პერიოდში არსებული სასოფლო საბჭოების გამსხვილების მავნე ტენდენცია, როდესაც ქართულ სოფლებს სომხურ სასოფლო

საბჭოში აერთიანებდნენ. ამასთან დაკავშირებით, ჩვენ მივაკვლიეთ საინტერესო წერილს, რომელიც 1956 წელს საქართველოს კპ-ს პირველი მდივნის მუჟავანაძის სახელზეა გაგზავნილი და საიდანაც კარგად ჩანს, როგორ ავიწროებდნენ ჯავახეთში ქართულ მოსახლეობას. წერილში, რომლის ავტორი სოფელ აზმანის მკვიდრი დავით მელიქიძეა, აღწერილია აღნიშნული სოფლის მდგომარეობა. დ. მელიქიძის სიტყვებით, სოფელი აზმანა „თათრების“ (იგულისხმებიან მაჰმადიანი ქართველები) ყოფილი სოფელია, რომელიც თურქეთის საზღვრიდან დაშორებულია 6 კმ-ით. აქ 1944 წლის დეკემბრიდან ჩამოუსახლებიათ 25 ოჯახი სოფელ პტენიდან (პტენაში ყოფილა სულ 75 ოჯახი). 1950 წლამდე სოფელი აზმანა არსებობდა ცალკე, ხოლო შემდეგ მას მიუერთეს მეზობელი სოფელი ქარცები, რომელიც 2 კმ-ით იყო დაშორებული და სადაც მხოლოდ სომეხი ეროვნების მოსახლეობა ცხოვრობდა. დ. მელიქიძე წერს, რომ ამის შემდეგ სოფელი 10 ოჯახმა მიატოვა და განმარტავს მიზეზებს: ორივე სოფლის ცენტრი თვითნებურად იქნა გადატანილი სოფელ ქარცებში; ხელმძღვანელებად არჩეულ იქნენ სოფ. ქარცების მცხოვრებლები, რომლებმაც საქმისწარმოება დაიწყეს სომხურ ენაზე; ასევე წუხილს გამოთქვამს, რომ სოფელი აზმანა ამჟამად მიტოვებულია და არის ყოველგვარი მზრუნველობის გარეშე: არ აქვს მაღაზია, კულტურული მომსახურება, არ არის ტრანსპორტი (რაიონულ ცენტრს მოშორებულია 25 კმ-ით) და ა.შ. შემდეგ დავით მელიქიძე აღნიშნავს, რომ მან რამდენჯერმე მიმართა რაიონულ ორგანოებს აღნიშნულ საკითხებზე, მაგრამ უშედეგოდ და ითხოვს, რომ მოხდეს მათი სოფლის ცალკე გამოყოფა (შსსა, საქმე 170, გვ. 52-53).

წერილს თან ერთვის აზმანის კოლმეურნეობის თავჯდომარის ს. მელიქიძის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს კპ ცკ-თან არსებული სოფლის მეურნეობის განყოფილების გამგის შარაშიძის სახელზე, სადაც ის ადასტურებს ყოველივე ზემოთ ნათქვამს და აღნიშნავს, რომ „პოლიტიკურად და ეკონომიურად შევიწროებულებმა 1956 წელს მოითხოვეს ცალკე გამოყოფა, რაც დაკმაყოფილდა.“ ამჟამად კი სოფლის მიმღე მდგომარეობის გამო თავჯდომარე ითხოვს სამი წლით კოლმეურნეობისა და კოლწევრების სახელმწიფო გადასახადებისგან გათავისუფლებას (შსსა, საქმე 170, გვ. 56-57).

ვფიქრობთ, მოყვანილი ფაქტი ადგილობრივი ხელისუფლების უპასუხისმგებლო გადაწყვეტილების ნათელი მაგალითია. მსგავს ქმედებებს არც თუ იშვიათად ჰქონდა ადგილი. შედეგად ჯავახეთიდან ისედაც შემცირებული ქართული მოსახლეობა იყრებოდა და ტოვებდა მშობლიურ მხარეს.

იგივეს მოწმობს ქართველი ახალგაზრდების საჩივრები ადგილობრივი ხელისუფლების მიმართ. რეგიონის ქართული მოსახლეობა ყოველთვის მაღალ ინტერესს იჩენდა განათლებისა და ცოდნის შეძენის კუთხით. ახალციხის რაიკომის 1947 წლის ანგარიშში მოყვანილია ახალციხეში არსებული სასწავლებლების სტუდენტთა ეროვნული შემადგენლობის ამსახველი ციფრები (იხ. დანართი 2) (შსსა, საქმე 310, გვ. 88). ანგარიშის მიხედვით სასწავლებლებში აბსოლუტურ უმრავლესობას ქართველები შეადგენენ. განათლების მიღებისა და რაიონში დაბრუნების შემდეგ ახალგაზრდები ითხოვდნენ სამსახურით დაკმაყოფილებას, მაგრამ ადგილზე დამკვიდრებაში ხელშეწყობის ნაცვლად, იღებდნენ უარს. ახალქალაქის რაიონული ხელისუფლების მისამართით დაწერილი მსგავსი საჩივრების ავტორები - მაზმანიშვილი, მელიქიძე, მაღრაძე და სხვ. აღნიშნავენ, რომ მხოლოდ ნათესაობით და ახლობლობით (როგორც ჩანს, ეროვნული ნიშნითაც, თუმცა განცხადებებში არ ხდება ამაზე აპელირება) ხდება დანიშვნა სხვადასხვა პოზიციაზე, რომ თუ ვერ ნახავენ სამართალს ადგილობრივ ხელისუფლებაში, მიმართავენ ზემდგომ ორგანოებს (შსსა, საქმე 170, გვ. 33,37,42,).

1944 წლის ბოლოს სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში დემოგრაფიული სიტუაციის კიდევ ერთი რადიკალური ცვლილება მოხდა. საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობამ სამცხე-ჯავახეთის რაიონებიდან მასობრივად გაასახლა ის მაჰმადიანები, რომლებიც თავს თურქებად მიიჩნევდნენ, მათ ადგილზე კი საქართველოს სხვადასხვა რაიონებიდან, ძირითადად მთაგორიანი სოფლებიდან, განხორციელდა ქართველი მოსახლეობის ჩამოსახლება. მოსახლეობის ეთნიკურ და კონფესიურ სტრუქტურაში ცვლილებები განსაკუთრებით იგრძნობოდა ახალციხის, ადიგენისა და ასპინძის რაიონებში. მაჰმადიანთა გასახლების შემდეგ სომხები დიდ უმრავლესობაში აღმოჩნდნენ ნინოწმინდისა და ახალქალაქის რაიონებში. (ჯავახეთში სომხური მოსახლეობის პროცენტული მაჩვენებელი 79,7-დან (1926 წ.) 88,7%-მდე (1959 წ.). გაიზარდა). ახალციხეში კი ქართველებისა და სომხების რაოდენობა დაახლოებით თანაბარი იყო. (1926 წლიდან 1959 წლისთვის ახალციხის რაიონში სომხების პროცენტული მაჩვენებელი 30,5%-დან 51,1%-მდე გაიზარდა). მთლიანად სამცხე-ჯავახეთში სომხები მოსახლეობის 41,8%-ს შეადგენდნენ 1926 წელს, 1959 წელს კი მათმა რაოდენობამ 64,5%-ს მიაღწია (აბესაძე, 2024, გვ. 17-30).

ჩამოსახლებული ქართველების (მათ ძირითად ნაწილს იმერეთის რეგიონის მოსახლეობა შეადგენდა) სომხურ მოსახლეობასთან ადაპტირების პროცესი დიდხანს და მტკივნეულად მიმდინარეობდა. რეგიონის სოფლებში მოსახლეობა ეთნიკური ნიშნის მიხედვით იყო დასახლებული. ასპინძის რაიონში წმინდა სომხური, ამასთან - ყველაზე დიდი სოფელი იყო დამალა. ახალციხის რაიონში სომხები კომპაქტურად იყვნენ დასახლებული სოფლებში: სხვილისი, დიდი და პატარა პამაჯი, წყალთბილა, ნაოხრები და სხვ. მართლმადიდებელი ქართველები კი ასევე კომპაქტურად ცხოვრობდნენ სოფლებში: აწყური, აგარა, ზიკილია, ფერსა, მუგარეთი, გიორგიწმინდა, წნისი, კლდე, სვირი, ბოგა ტატანისი, ურაველი, ხეოთი და სხვ. ამის გამო, ადგილობრივმა სომხებმა ქართული ენა არ იცოდნენ. თვით ქალაქ ახალციხეში მცხოვრები ეთნიკური სომხების დიდი უმრავლესობაც კი ვერ ფლობდა სახელმწიფო ენას, რაც ორ ხალხს შორის ურთიერთგაგებისა და თანამშრომლობის პროცესს აფერხებდა. უფრო მეტიც, ზოგჯერ კონფლიქტებსაც იწვევდა. ამგვარ სიტუაციაში, შენარჩუნდა მკაფიო ეთნიკური საზღვრები და ეთნიკური ჯგუფების იზოლაცია, რაც დღემდე გრძელდება. კვლავაც თითქმის არ გვხვდება შერეული დასახლებები, ინტეგრაციის პროცესი ნელი და რთულია. (chitadze, 2015., pp. 100-115). თუმცა შეინიშნება გარკვეული პროგრესი, განსაკუთრებით რეგიონის ადმინისტრაციულ და გეოგრაფიულ ცენტრში - ქალაქ ახალციხეში, რასაც ხელს უწყობს ქართული ენის გაძლიერებული სწავლება არაქართულ სკოლებში. ასევე მნიშვნელოვანია სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის როლი და სამოქალაქო სექტორის აქტიურობა.

დასკვნა. საარქივო მასალების შესწავლისა და გაანალიზების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ XX ს-ის 40-60-იან წლებში სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გატარებული ეროვნული პოლიტიკა აშკარად ცდებოდა ეთნიკური უმცირესობებისთვის „კულტურული ავტონომიით“ გათვალისწინებული უფლებების საზღვრებს და ხშირად ხდებოდა მკვიდრი ქართული მოსახლეობის უფლებების შეზღუდვა. განსაკუთრებით პრივილეგირებული მდგომარეობა ჰქონდა სომხურ ეთნიკურ ელემენტს. მდგომარეობას ართულებდა ადგილობრივი პარტიული და საბჭოთა ხელისუფლების ორგანოების უუნარო, ხშირად მიზანმიმართული შერჩევითი პოლიტიკა. კერძოდ, ქართველი ახალგაზრდებისთვის დასაქმების საკითხის მოუგვარებლობა, ქართული სოფლების სომხურ სასოფლო საბჭოებში გაერთიანება, თანამდებობებზე არაქართველი მოსახლეობის დანიშვნა და სხვ. მძიმე მდგომარეობა იყო ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო და საკომუნიკაციო ენის

გამოყენებისა და დაცვის კუთხით, რუსული ენა ფაქტობრივად იქცა საქმისწარმოების ძირითად ენად. კარიერული წინსვლისთვის რუსული ენის ცოდნასთან ერთად ხშირად ხდებოდა გვარების რუსული დაბოლოებით შეცვლა, რაც ქართველების ეროვნული ნიშნით შეზღუდვის კიდევ ერთი დადასტურებაა.

მდგომარეობას ვერ ცვლიდა მაჰმადიანი მოსახლეობის იძულებითი მიგრაციის შემდეგ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონიდან ქართველების ჩამოსახლება. მათი თანაცხოვრება და რეგიონის არაქართულ მოსახლეობასთან შეგუების პროცესი რთულად მიმდინარეობდა.

დასკვნის სახით ავლნიშნავთ, რომ სტატიაში განხილული პროცესები ხელს უწყობდა რეგიონში ქართული მოსახლეობის შემცირებას, აფერხებდა ეთნიკური უმცირესობების ინტეგრაციის პროცესს, იწვევდა ეროვნებებს შორის დაძაბულობას და ზრდიდა კონფლიქტის წარმოქმნის რისკებს.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

chitadze, n. (2015.). Samtskhe-Javakheti as a Potential Flash Point in Georgia: Ethnic-Confessional Composition and Integration Challenges. *Caucasus International Journal*, pp. 100-115.

აბესაძე, ი. (2024, 06/ 25). ეთნიკურ-დემოგრაფიული ვითარება სამცხე-ჯავახეთში xx ს. 40-50-იან წლებში. *საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი „ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია“*, pp. 17-30.

ბლუაშვილი, უ. (2011). *ეროვნულ უმცირესობათა უფლებები და ქართული სახელმწიფო ინტერესები*.

დაუშვილი, ა. (2000). *საეროვნებათშორისო ურთიერთობა საქართველოში, 1921-1941 წწ.* თბილისი: მემატიანე.

კაციტაძე, მ. (2014). *ეთნიკური იდენტობა და სამოქალაქო ინტეგრაციის საკითხები საქართველოში*. თბილისი.

ლორთქიფანიძე, ვ. (1998). *ისტორიული მესხეთი: დემოგრაფიული განვითარების პრობლემები*. თბილისი.

მეტრეველი, ე. (2013). *ჯავახეთი - მთავარი ტენდენციების მიმოხილვა*. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ცენტრი, GFSIS.

ფუტკარაძე, თ. (1998). *ეთნიკური სტრუქტურა და ეროვნულ-დემოგრაფიული პროცესები სამცხე-ჯავახეთში*. ბათუმი.

შსსა. (ოქმი #36). *შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 47, აღწერა 11*. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ბ) ახალციხის რაიონული კომიტეტი.

- შსსა. (საქმე 129). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 46, აღწერა 3. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ზ) ახალქალაქის რაიონული კომიტეტი.
- შსსა. (საქმე 14). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 47, აღწერა 27, ოქმი #9. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ზ) ახალციხის რაიონული კომიტეტი.
- შსსა. (საქმე 16). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 47, აღწერა 267, ოქმი #12, დადგენილება 27. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ზ) ახალციხის რაიონული კომიტეტი.
- შსსა. (საქმე 16). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 47, აღწერა 29. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ზ) ახალციხის რაიონული კომიტეტი.
- შსსა. (საქმე 170). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 46, აღწერა 3. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ზ) ახალქალაქის რაიონული კომიტეტი.
- შსსა. (საქმე 175). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 14, აღწერა 20. თბილისი: საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი (1921-1991).
- შსსა. (საქმე 221). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 47, აღწერა 7, მეოთხე პლენუმის მასალები. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ზ) ახალციხის რაიონული კომიტეტი.
- შსსა. (საქმე 27). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 47, აღწერა 29. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ზ) ახალციხის რაიონული კომიტეტი.
- შსსა. (საქმე 310). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 14, აღწერა 22. თბილისი: საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი (1921-1991).
- შსსა. (საქმე 36). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 47, აღწერა 29. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ზ) ახალციხის რაიონული კომიტეტი.
- შსსა. (საქმე 6). შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 47, აღწერა 11. თბილისი: საქართველოს კ.პ.(ზ) ახალციხის რაიონული კომიტეტი.

https://www.academia.edu/35919438/Nika_Chitadze_Samtskhe_Javakheti_as_A_Potential_Flash_Point_in_Georgia_Ethnic_Confessional_Composition_and_Integration_Challenges?rhid=29434756891&swp=rr-rw-wc-53392917

<http://www.sciencejournals.ge/index.php/HAE>

REFERENCES

- abesadze, i. (2024, 06/ 25). etnik'ur-demograpiuli vitareba samtskhe-javakhetshi xx s. 40-50-ian ts'lebshi [*Ethnic-demographic situation in Samtskhe-Javakheti in the 20th century in the 40s and 50s.*]. saertashoriso sametsniero zhurnali „ist'oria, arkeologia, etnologia“, pp. 17-30.
- bluashvili, u. (2011). erovnul umtsiresobata uplebebi da kartuli sakhelmts'ipo int'erebebi [*Rights of national minorities and Georgian state interests*].
- chitadze, n. (2015.). Samtskhe-Javakheti as a Potential Flash Point in Georgia: Ethnic-Confessional Composition and Integration Challenges. *Caucasus International Journal*, pp. 100-115.
- daushvili, a. (2000). saerovnebatshoriso urtiertoba sakartveloshi, 1921-1941 ts'ts' [*Inter-ethnic relations in Georgia, 1921-1941*]. tbilisi: mema'tiane.
- k'atsit'adze, m. (2014). etnik'uri ident'oba da samokalako int'egratsiis sak'itkhebi sakartveloshi [*Ethnic identity and civil integration issues in Georgia*]. tbilisi.
- lortkipanidze, v. (1998). *ist'oriuli meskheti: demograpiuli ganvitarebis p'roblemebi*. [*Historical Meskheti: problems of demographic development*]. Tbilisi: Metsniereba.
- met'reveli, e. (2013). javakheti - mtavari t'endentsiebis mimokhilva [*Javakheti - overview of main trends*]. sakartvelos st'rat'egiisa da saertashoriso urtiertobata k'vlevis tsent'ri, GFSIS.
- put'k'aradze, t. (1998). etnik'uri st'rukt'ura da erovnul-demograpiuli p'rotsesebi samtskhe-javakhetshi [*Ethnic structure and national-demographic processes in Samtskhe-Javakheti*]. batumi.
- shssa. (okmi #36). shinagan sakmeta saminit'ros arkivi, pondi 47, aghts'era 11 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, fund 47, description 11*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhalsikhis raionuli k'omit'et'i.
- shssa. (sakme 129). shinagan sakmeta saminit'ros arkivi, pondi 46, aghts'era 3 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, fund 46, description 3*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhalkalakis raionuli k'omit'et'i.
- shssa. (sakme 14). shinagan sakmeta saminit'ros arkivi, pondi 47, aghts'era 27, okmi #9 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, Fund 47, Census 27, Minutes #9*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhalsikhis raionuli k'omit'et'i.
- shssa. (sakme 16). shinagan sakmeta saminit'ros arkivi, pondi 47, aghts'era 267, okmi #12, dadgenileba 27 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, Fund 47, Census 267, Protocol #12, Resolution 27*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhalsikhis raionuli k'omit'et'i.
- shssa. (sakme 16). shinagan sakmeta saminit'ros arkivi, pondi 47, aghts'era 29 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, fund 47, census 29*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhalsikhis raionuli k'omit'et'i.
- shssa. (sakme 170). shinagan sakmeta saminit'ros arkivi, pondi 46, aghts'era 3 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, fund 46, description 3*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhalkalakis raionuli k'omit'et'i.

- shssa. (sakme 175). shinagan sakmeta saminist'ros arkivi, pondi 14, aghts'era 20 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, fund 14, description 20*]. tbilisi: sakartvelos k'omunist'uri p'art'iis tsent'raluri k'omit'et'i (1921-1991).
- shssa. (sakme 221). shinagan sakmeta saminist'ros arkivi, pondi 47, aghts'era 7, meotkhe p'lenuimis masalebi [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, Fund 47, Description 7, Materials of the Fourth Plenum*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhaltsikhis raionuli k'omit'et'i.
- shssa. (sakme 27). shinagan sakmeta saminist'ros arkivi, pondi 47, aghts'era 29 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, fund 47, census 29*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhaltsikhis raionuli k'omit'et'i.
- shssa. (sakme 310). shinagan sakmeta saminist'ros arkivi, pondi 14, aghts'era 22 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, fund 14, description 22*]. tbilisi: sakartvelos k'omunist'uri p'art'iis tsent'raluri k'omit'et'i (1921-1991).
- shssa. (sakme 36). shinagan sakmeta saminist'ros arkivi, pondi 47, aghts'era 29 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, fund 47, census 29*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhaltsikhis raionuli k'omit'et'i.
- shssa. (sakme 6). shinagan sakmeta saminist'ros arkivi, pondi 47, aghts'era 11 [*Archives of the Ministry of Internal Affairs, fund 47, description 11*]. tbilisi: sakartvelos k'.p'.(b) akhaltsikhis raionuli k'omit'et'i.

დანართი 1. მოსახლეობის რაოდენობა ახალქალაქის რაიონის ქართულ სოფლებში
 danarti 1. mosakhleobis raodenoba akhalkalakis raionis kartul soplebshi [Appendix 1. Number of
 population in Georgian villages of Akhalkalaki district].

ქართული სოფლები	მოსახლეობის რაოდენობა	
	1886 წ.	1985 წ.
კოთელია	582	394
ოკამი	714	311
გოგაშენი	414	289
ჩუნჩხა	368	197
პტენა	241	194
აფნია	170	23
ქილდა	423	-
აზმანა	239	-

დანართი 2. სტუდენტთა ეროვნული შემადგენლობა ახალციხის ტექნიკურ სასწავლებლებში
 danarti 2. st'udent'ta erovnuli shemadgenloba akhaltsikhis sasts'avleblebshi [Appendix 2. National
 composition of students in Akhaltsikhe schools]

	პედსასწავლებელი	სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკუმი
ქართველი	176	164
სომეხი	2	34
ებრაელი	4	-
ბერძენი	1	3